

Оздоровчі технології у роботі з молодшими школярами з особливими потребами

У статті представлені теоретичні і методичні аспекти використання природотерапії в навчальному процесі спеціалізованої школи-інтернату. Автором розглядається поняття «природотерапії» як специфічної технології корекції здоров'я і активізації пізнавальної діяльності учнів молодших класів з особливими освітніми потребами на засадах впливу на них об'єктів природного оточення. Засобами природотерапії можна формувати як позитивне ставлення до природи дітей з психофізичними порушеннями, так і корегувати їх психічне і фізичне здоров'я.

Ключові слова: природотерапія, діти з особливими потребами, технологія корекції здоров'я, здоров'я дітей, екологічна освіта.

*Знедолена природою дитина не повинна
знати, що у неї слабкий розум, слабкі сили.
Виховання такої дитини має бути у сто
разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим.*

В. О. Сухомлинський

Постановка наукової проблеми та її значення. Головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й осіб з обмеженими можливостями здоров'я. В основу інтеграції закладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти.

Аналіз даних медичної статистики свідчить про загрозливий стан здоров'я дітей. Так, внаслідок соціально-політичних, демографічних змін і глобальної екологічної кризи в Україні зростає кількість дітей, які страждають психічними і фізичними хворобами. Тому особливого значення екологічна освіта набуває для дітей з особливими потребами.

Надання спеціальної освіти пріоритетності та випереджувального характеру розвитку вимагають оновлення підходів до методів навчання та виховання, що забезпечують всебічний розвиток особистості з особливими потребами.

Сьогодні традиційні методи навчання орієнтують, переважно, на засвоєння природоохоронної інформації, ігноруючи активні способи адаптації й інтеграції до гармонізації відносин з оточуючим природним середовищем. Ставлення до оточуючого природного середовища формується у процесі взаємодії емоційної, інтелектуальної і вольової сфер психіки людини. Тільки у цьому разі утворюється система психологічних установок особистості.

Таким чином, реалізація завдань екологічної освіти вимагає перегляду не тільки змісту спеціальної освіти, а й методів навчання і виховання дітей з особливими потребами.

Якщо традиційні методи навчання добре відомі кожному педагогу, то методи психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи, які б сприяли, у свою чергу, корекції психофізичних порушень у дітей, використовуються значно рідше.

Ми вважаємо, що природні об'єкти і явища виступають потужним і необхідним засобом формування особистості. Адже, не володіючи відповідними методами впливу на дітей через природу, педагог сам не зможе розвиватись як гармонійна особистість, використовувати у своїй роботі засоби природотерапії для зміцнення психофізичного здоров'я дітей [2, с. 28].

Вищезазначене свідчить про нагальну потребу наповнити зміст спеціальної освіти турботою про здоров'я дітей з особливими потребами. Це передбачає запровадження системи педагогічних, медичних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психофізичних функцій, станів, особистісного та соціального статусу дітей.

Проте нині науковці ще мало приділяють уваги позитивному впливові природи на розвиток особистості з обмеженими можливостями і ролі в цьому процесі екологічної освіти. Необхідно переосмислити зміст навчально-виховної роботи з дітьми із психофізичними вадами, впроваджувати нові методи навчання, які передбачають позитивний вплив природи загалом та її окремих об'єктів на психофізичний стан дітей, і сприяють розвитку їх життєдіяльності.

Відтак велике значення у навчально-виховному процесі дітей з особливими потребами відіграє екологічна освіта, зокрема один із її напрямів – природотерапія, засобами якої можна формувати як позитивне ставлення до природи дітей з психофізичними порушеннями, так і корегувати їх психічне і фізичне здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На значні можливості використання природи у корекційних цілях вказували відомі вчені-дефектологи В. Бондаренко, О. Граборов, О. Крюкова, І. Єременко, І. Малишевська, В. Синьов, Т. Сак та ін. Автори свідчать про необхідність спеціально спрямованого педагогічного керівництва формуванням та розвитком екологічно вихованої особистості з обмеженими можливостями. Вони стверджують, що вивчення природничих наук створює умови не лише для формування у дітей з особливими потребами уявлення про навколишнє середовище, а й сприяє загальному їх розвитку.

Мета статті – розкрити суть, основні особливості технологій природотерапевтичної роботи вчителя з дітьми, що мають особливі потреби.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасній науково-методичній літературі обґрунтовано доцільність використання сукупності форм, методів, моделей, технологій щодо формування всебічно розвиненої особистості. Проте переважна більшість науковців акцентує увагу на власних інноваціях, не враховуючи суттєвого чинника, який знижує їх ефективність, – стан здоров'я учня. Для збереження і зміцнення здоров'я учнів початкових класів з особливими потребами необхідна науково обґрунтована система засобів, спрямована на поліпшення медичного, психологічного і педагогічного супроводу дитини в розвивально-освітньому середовищі початкової школи. Раціональний режим передбачає передусім чергування різних видів навчальної діяльності й відпочинку молодших школярів. Створення навчального середовища, спрямованого на оздоровлення учнів, передбачає впровадження системи природовідповідних засобів, сприятливих для його всебічного розвитку, зміцнення і збереження їх здоров'я [2, с. 82].

Природне оточення (вода, повітря, сонце, холод, запахи, шум лісу тощо) з давніх часів використовувалось різними народами для оздоровлення й профілактики захворювання. Народна природотерапія – це сукупність народних знань, прийомів і методів використання лікувальних чинників природи для профілактики і лікування захворювань, для підтримки й зміцнення здоров'я людини. *Природотерапія*, у нашому розумінні, – це, в першу чергу, оздоровчий вплив на організм дитини з особливими потребами засобами природи [5].

Потужний ефект природотерапії – відновлення здоров'я через спілкування з природою – полягає не тільки в значному поліпшенні фізичного та психічного стану, але й у підвищенні інтелектуальних здібностей дитини. Нині вже доведено, що спілкування з природою здійснює терапевтичний вплив на людину [5].

Сьогодні традиційні методи навчання орієнтують, переважно, на засвоєння природоохоронної інформації, ігноруючи активні способи адаптації й інтеграції до гармонізації відносин з оточуючим природним середовищем. Ставлення до оточуючого

природного середовища формується у процесі взаємодії емоційної, інтелектуальної і вольової сфер психіки людини. Тільки у цьому разі утворюється система психологічних установок особистості.

Таким чином, реалізація завдань екологічної освіти вимагає перегляду не тільки змісту спеціальної освіти, а й методів навчання і виховання дітей з особливими потребами.

Якщо традиційні методи навчання добре відомі кожному педагогу, то методи психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи, які б сприяли, у свою чергу, корекції психофізичних порушень у дітей, використовуються значно рідше. Ми вважаємо, що природні об'єкти і явища виступають потужним і необхідним засобом формування особистості. Адже, не володіючи відповідними методами впливу на дітей через природу, педагог сам не зможе розвиватись як гармонійна особистість, використовувати у своїй роботі засоби природотерапії для зміцнення психофізичного здоров'я дітей.

Василь Сухомлинський, не використовуючи у своїй роботі терміну «природотерапія», по суті впровадив у практику її основні методи і форми. [6, с. 184].

За основу методів природотерапії нами було взято класифікацію методів психолого-педагогічної корекції суб'єктного ставлення до природи, запропоновану В. А. Ясвіним [8, с. 265]. Ці методи розглядались нами крізь призму технології підготовки корекційного педагога до використання природотерапії у роботі з дітьми з особливими потребами, вдосконалювались і адаптувались до цієї технології.

Для того щоб перевірити, як впливають технології природотерапії на дітей з особливими освітніми потребами, нашу дослідно-експериментальну роботу ми здійснювали на базі Львівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 104. В ній брали участь учні 2-го класу. У класі є діти з діагнозом легка розумова відсталість, аутизм, хвороба Вандер Вуда.

Нами було використано окремі методики природотерапії, а саме: *методику природотерапії у поєднанні з терапією піском «Сонячна турбота», «Осінні квіти», методику художньої репрезентації природних об'єктів: вправа «Малювання своїх відчуттів», методику екологічної експектації: вправа «Наодинці з природою», екологічна гра «Різдва́ний віночок-оберіг».*

Перебуваючи з другим класом на екскурсії «Які зміни відбуваються в природі восени?», ми проводили техніку гри в піску «Осінні квіти» та «Сонячна турбота» (методика природотерапії у поєднанні з терапією піском). Діти малювали на піску пальчиками осіннє сонечко, хмарки, різні фрукти. Під час екскурсії ми заготували природний матеріал: каштани, жолуді, шишки, горіхи. З цього природнього матеріалу, використавши каштани та жолуді, ми запропонували дітям створити власну картину на піску.

З екскурсії учні другого класу повернулася у піднесеному настрої. Діти з усіма ділилися своєю радістю, враженнями від побаченого.

Під час уроку природознавства «Осінні явища в житті рослин» ми застосували метод художньої репрезентації природних об'єктів. Цей метод провели у вигляді вправи «Малювання своїх відчуттів», метою якої є зображення своїх відчуттів від побачених пейзажів.

На фоні класичної музики учні переглянули відео чудових осінніх пейзажів, зображення осінніх квітів. Після цього ми разом із дітьми малювали свої відчуття та враження від побаченого відео, використовуючи кольорову палітру. Цікавим було те, що діти надали перевагу малюванню фарбами, ніж олівцями. Усі учні старанно виконували роботу, деякі просили допомоги у малюванні елементів малюнка. Учні переважно малювали квіти, пейзажі природи. У малюнках учасників переважали жовтий, червоний, оранжевий, зелений кольори. Відповідно до цього, ми склали колірну гаму настрою: жовтий колір – колір сонця, світла, радості, формує позитивне ставлення до життя; червоний колір – теплий, колір життя, дії, надає рішучості і просто піднімає настрій;

оранжевий – колір добра, стимулює розумову діяльність і пробуджує в людині творчі здібності; зелений – це оздоровчий і найбезконфліктний колір, він дисциплінує. Таким чином, ми з'ясували, що загальний настрій заняття радісний, теплий, світлий. Учні творчі, енергійні, дисципліновані та готові до роботи.

Під час малювання різних об'єктів природи можна вільно висловлювати свої почуття, мрії, надії. Це сприяє звільненню від переживань, агресії, стресів, адже художнє самовираження пов'язане зі зміцненням здоров'я, а тому і здійснює терапевтичний ефект.

Надзвичайно корисними є завдання, які допомагають досягнути спільне між людиною і природою. Прикладом цього є *екологічна гра «Різдвяний віночок-оберіг»*, яку ми проводили на інтегрованому уроці природознавства та трудового навчання. Мета цієї гри полягає у розширенні перцептивного досвіду, стимулюванні емпатії, ідентифікації, розвитку уяви, позитивному впливу природи на психофізичне здоров'я дітей з особливими потребами.

Ми заздалегідь заготовили шишки різних хвойних дерев, горіхи, калину, вату, клей, жолуді, гілочки дерев, суху траву. Ми запропонували учням розглянути шишки, горішки, при цьому їх обмацувати, обнюхувати, відламувати, зважувати тощо. Після цього розповіли, якому хвойному дереву належить шишка, на кого та на що вона схожа. Між етапами роботи над виготовленням вінка ми проводили терапевтичні хвилини відпочинку у вигляді шишкового та горіхового масажу. Ці хвилини нетрадиційного масажу виявились дуже корисними та ефективними. Діти із задоволенням перекидали шишки між двома долонями, по парті, по зовнішній та внутрішній поверхні руки від пальців до ліктя. Учні сподобався шишковий та горіховий масаж. Вони охоче виконували колові рухи горіхом по долоні руки, перекидали горіх між пальчиками однієї руки та по долоні вгору від зап'ястя до середнього пальчика і назад.

Після проведення природотерапевтичних методик в учнів другого класу Львівської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату № 104 імені Святого Миколая покращився емоційний стан, підвищився інтерес до навчання (зокрема, до уроків природознавства), вони частіше стали посміхатися, стали жвавішими, життєрадіснішими, придумували цікаві історії, багато фантазували, переімпровізували у вигаданих персонажів, придумували власні ігри із задоволенням брали у них участь. Діти з нетерпінням чекали наступного уроку природознавства чи природничої екскурсії, щоб знову поринути у якусь цікаву історію.

Отже, дослідження впливу терапевтичних методів на дітей з особливими потребами вказує на те, що природотерапія тісно пов'язана з розвитком емоційної, духовної та фізичної сфери дитини.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сучасне суспільство, досягнувши високого технологічного рівня розвитку, нехтує законами природи, змінюючи акценти і визначаючи напрями взаємодії з природою, що зазвичай призводить до негативних наслідків. Екологічна криза є результатом недбалого ставлення людини до природи, її переконаності у власній могутності, зниження культурного й духовного рівня, людської некомпетентності й непрофесійності при розв'язанні національних і міжнародних питань тощо. Проте, незважаючи на загострення екологічної ситуації нині недостатньо уваги приділяється використанню природних об'єктів у навчально-виховному процесі дітей з особливими освітніми потребами з метою профілактики і покращення психофізичного здоров'я особливих учнів.

Сутність використання природотерапії у навчальному процесі дітей з особливими потребами полягає у формуванні в учнів нової наукової картини світу й адекватної природовідповідної системи діяльності шляхом оздоровлення їхнього психофізичного здоров'я.

Запропоновані технології передбачають формування системи ціннісного ставлення до природи, знань, умінь і навичок, що забезпечують можливість вчителям

використовувати засоби природотерапії у навчанні дітей з особливими психофізичними потребами.

Це власне і є новий підхід, у межах якого ми б хотіли бачити майбутнє вирішення проблем дітей з особливими потребами.

Джерела та література

1. Збірник основних керівних матеріалів про спеціальні школи-інтернати для дітей з дефектами розумового і фізичного розвитку. – К., 1994. – 230 с.

2. Малишевська І. А. Природотерапія у роботі з учнями з особливими потребами : навчально-методичний посібник для вчителів і студентів / І. А. Малишевська. – Умань: Алмі, 2009. – 162 с.

3. Мамешина О. Екологічні ігри як метод екопедагогіки / О. Мамешина // Екологічне виховання в початковій школі / упоряд. І. Васильченко, О. Кондратюк. – К. : Ред. загально пед. газ., 2005. – 128 с.

4. Пантюк Т. І. Основи корекційної педагогіки: курс лекцій/ Т. І. Пантюк, О. В. Невмержицька, М. П. Пантюк. – Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І.Франка, 2007. – 278 с.

5. Природотерапія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : 24.11.2009 : <<http://www.medlinks.ru/article.php?sid=31148>>. – Назва з екрану. – Мова рос.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1977. – 659 с.

7. Шаповал Л. В. Екологічне виховання молодших школярів у процесі вивчення природничих предметів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Шаповал Лариса Василівна ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 1999. – 237 с.

8. Ясвин В. А. Психология отношения к природе / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2000. – 456 с.

References

1. Zbirnyk osnovnyh kerivnyh materialiv pro special'ni shkoly-internaty dlja ditej z defektamy rozumovogo i fizychnogo rozvytku. – K., 1994. – 230 s.

2. Malyshevs'ka I. A. Pryrodoterapija u roboti z uchnjamy z osoblyvymy potrebamy : navchal'no-metodychnyj posibnyk dlja vchyteliv i studentiv / I. A. Malyshevs'ka. – Uman': Almi, 2009. – 162 s.

3. Mameshyna O. Ekologichni igry jak metod ekopedagogiky / O. Mameshyna // Ekologichne vyhovannja v pochatkovij shkoli / uporjad. I. Vasyl'chenko, O. Kondratjuk. – K. : Red. zagal'no ped. gaz., 2005. – 128 s.

4. Pantjuk T. I. Osnovy korekcyjnoi' pedagogiky: kurs lekcij/ T. I. Pantjuk, O. V. Nevmerzhyč'ka, M. P. Pantjuk. – Drogobych: RVV DDPV im. I. Franka, 2007. – 278 s.

5. Pryrodoterapija [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : 24.11.2009 : <<http://www.medlinks.ru/article.php?sid=31148>>. – Nazva z ekranu. – Mova ros.

6. Suhomlyns'kyj V. O. Vybrani tvory v 5 t. – T. 3. – K. : Rad. shkola, 1977. – 659 s.

7. Shapoval L. V. Ekologichne vyhovannja molodshyh shkoljariv u procesi vyvchennja pryrodnychyh predmetiv : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / Shapoval Larysa Vasylivna ; Instytut problem vyhovannja APN Ukrainy. – K., 1999. – 237 s.

8. Jasvyn V. A. Psyhologija otnoshenija k pryrode / V. A. Jasvyn. – M. : Smysl, 2000. – 456 s.

Колтоқ Л. Б. Оздоровительные технологии в работе с младшими школьниками с особыми потребностями. В статье представлены теоретические и методические аспекты использования природотерапии в учебном процессе специализированной школы-интерната. Автором рассматривается понятие «природотерапии» как специфической технологии коррекции здоровья и активизации познавательной деятельности учащихся младших классов с особыми образовательными потребностями на принципах воздействия на них объектов природного окружения. Средствами природотерапии можно формировать как позитивное отношение к природе детей с психофизическими нарушениями, так и корректировать их психическое и физическое здоровье.

Ключевые слова: природотерапия, дети с особыми потребностями, технология коррекции здоровья, здоровье детей, экологическое образование.

Coltok L. B. Health technologies to work with younger students with special needs. The article presents the theoretical and methodological aspects of the use of nature therapy in the learning process of a specialized boarding school. The discusses the concept of «nature therapy» as a specific correction technology health and enhancing the cognitive activity of Junior pupils with special educational needs on the principles of exposure to natural environment. Prontoteam means can be formed as a positive attitude towards nature of children with mental and physical disabilities, and to adjust their mental and physical health.

Key words: nature therapy, children with special needs, technology for the correction of health, children's health, environmental education.